

Er kan in Nijmegen meer bouwhistorisch onderzoek gedaan worden en er rijzen aanvullende vragen. Zou bijvoorbeeld een globale indruk gegeven kunnen worden van de bouwhistorie van panden die tijdens en na de Tweede Wereldoorlog verloren gingen? En wat gebeurde met het sloopmateriaal van de verdwenen panden? Terloops komt het voorbeeld ter sprake van een achttiende-eeuwse leeuw uit een gevel die recent buiten de stad in een tuinmuurtje werd teruggevonden. In veel artikelen wordt overigens voor de grootschalige sloop na 1945 het oude eufemisme ‘sanering’ gebruikt. Wat niet werd gesloopt, werd meestal gerestaureerd, onder meer beschreven door Jan van der Hoeve in ‘Huizen als stadsmuur tussen Lage Markt en Waalkade.’ (90-105) De beschrijvingen van de vele verwijderde oorspronkelijke onderdelen roepen bij de lezer vragen op over de kwaliteit van de restauraties.

De bundel sluit af met een lijst met baksteenformaten in Nijmegen, een notenapparaat, literatuurlijst, registers van straten en personen, een verklarende woordenlijst en informatie over de auteurs. Het boek heeft een goede vormgeving met mooie foto’s en tekeningen. Het zou echter duidelijker zijn geweest als een huisnummervmelding was toegevoegd aan sommige plattegronden en foto’s. In artikelen over aan elkaar grenzende panden is het vaak lastig te zien op welke plek in de tekst welk perceel bedoeld wordt. Tenslotte zijn er vaak gedetailleerde en technische beschrijvingen. Dit maakt de teksten niet overal makkelijk toegankelijk, maar dat is in dit genre waarschijnlijk onvermijdelijk.

Mark van Deursen

G. ter Haar, P. L. Polhuis, *De loop van het Friese water. Geschiedenis van het waterbeheer en de waterschappen in Friesland* (Franeker: Van Wijnen, 2004, 287 blz., € 29,50, ISBN 90 5194 274 5).

In de Verantwoording komen de auteurs er openlijk voor uit dat zij geen wetenschappelijke verhandeling hebben willen schrijven maar een boek voor een breed publiek. Daarom wordt de tekst niet in noten verantwoord en hebben zij zich onthouden van een oordeel over vroeger gevoerd beleid en eertijds genomen beslissingen. Het niet-wetenschappelijke karakter uit zich niet alleen in een vrijmoedige omgang met de chronologie, maar vooral in een literatuurlijst waarin cruciale titels ontbreken. Zo mist men node de publicaties van Harry Fokkens over de geologische ontstaansgeschiedenis en vroege bewoning van dit gebied (H. Fokkens, *Drowned landscape. The occupation of the western part of the Frisian-Drentian Plateau, 4400 BC-AD 500* (Assen, 1998), van Jos Bazelmans c. s. over de vroege dijkbouw in Friesland (J. Bazelmans, e. a., ‘Zoden aan de dijk. Kleinschalige dijkbouw in de late prehistorie en protohistorie van noordelijk Westergo’, *De Vrije Fries*, LXXIX (1999) 7-73), van Anthonie Heidinga c. s. over de resultaten van het Frisia-project (H. A. Heidinga, *Frisia in the First Millennium. An outline* (Utrecht, 1997); J. M. Bos, H. A. Heidinga, *Graven naar Friese koningen. De opgravingen in Wijnaldum* (Franeker, 1992)) en van Gilles de Langen over het middeleeuwse Friesland (G. J. de Langen, *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van het gewest Oostergo in de vroege en volle Middeleeuwen* (Groningen-Bedum, 1992), om maar enkele voorbeelden te noemen. Met name het hoofdstuk over de landschapsgenese en de vroege bewoningsgeschiedenis heeft daaronder geleden. Zonder meer onjuist is de mededeling dat de eerste bewoners van Friesland in de kleistreken zijn gaan

wonen. Verder zijn de opmerkingen over Romeinse bewoning in Friesland, over het belang van de akkerbouw in het terpengebied en over de aanleg van de eerste dijken op z'n minst misleidend. Dat geldt ook voor de bewering dat de grootschalige agrarische veenontginningen hebben plaatsgevonden in een tijd met een groeiende behoefte aan turf. De schets van de bestuurlijke en rechtsverhoudingen in Friesland rond het begin van de jaartelling en in de vroege Middeleeuwen weet evenmin te overtuigen. Daarnaast bevat het hoofdstuk over de Friese dijken een veelheid aan uitspraken die mijns inziens niet onderbouwd kunnen worden met verwijzingen naar relevante literatuur.

Vanaf het begin van de vijftiende eeuw krijgt de Friese waterstaatsgeschiedenis wat meer vastigheid door een grotere beschikbaarheid van bronnen. Het betoog wordt dan royaler van jaartallen voorzien, al blijft de herkomst en de betrouwbaarheid van de verstrekte informatie onduidelijk. Die bedenking geldt ook voor het hoofdstuk over de oude gesteldheid van Frieslands Boezem, maar uit dat hoofdstuk blijkt tevens dat de auteurs vertrouwd zijn met dit kernthema van de Friese waterstaat. Met gezag zetten zij in grote lijnen uiteen wat de aard was van de verschillende waterstaatkundige problemen waarmee men in het verleden te kampen had, welke voorstellen tot verbetering er in de loop van de negentiende eeuw zijn gedaan en welke daarvan konden worden gerealiseerd. Nog duidelijker blijkt de deskundigheid van de auteurs uit de bespreking van de modernisering van het Friese waterschapswezen in de tweede helft van de twintigste eeuw en de ontwikkeling van het waterkwaliteitsbeheer. Die hoofdstukken vormen in feite de kern van het boek en rechtvaardigen volledig de publicatie ervan. Dat geldt ook voor het laatste hoofdstuk dat gaat over de toekomst van het waterbeheer in Friesland.

In dit boek verantwoorden de auteurs op welke wijze zij als bestuurders zijn omgegaan met de problemen rond de waterhuishouding van Frieslands Boezem. Duidelijk blijkt dat zij zich in hun beroepspraktijk hebben gerealiseerd dat actuele besluiten bezien en beoordeeld moeten worden in een langer tijdsperspectief. Dat verklaart waarschijnlijk ook hun terughoudendheid bij het oordelen over vroeger beleid en eertijds genomen beslissingen. De oudere geschiedenis van het landschap, de bewoning en de waterhuishouding hebben zij in dit boek niet onvermeld willen laten, maar hun belangstelling richt zich vooral op andere zaken. Hoezeer dat ook te respecteren valt, het boek zou aan kwaliteit hebben gewonnen als voor de oudere geschiedenis een archeoloog, een historisch-geograaf of een waterstaatshistoricus als meezer of als mede-auteur was aangetrokken.

Tot slot nog enkele bijzonderheden. Als eerste valt het geringe aantal kaartjes op. Veel opsommingen en omschrijvingen hadden verduidelijkt kunnen worden door een kaartje, maar om onduidelijke redenen is daarvan afgezien. Verder is het aantal citaten uiterst beperkt gehouden en ontbreken aanhalingen in de Friese taal. Dat hangt eerder samen met de geboorteplaats van de auteurs dan met de wens om een boek voor een breed Fries publiek te schrijven. Als laatste is het opvallend dat de auteurs aan het waterschap slechts drie hoofdtaken toekennen, namelijk de zeedefensie, het waterkwaliteitsbeheer en het waterkwaliteitsbeheer. (10) De bemoeienissen van het waterschap met de droge en de natte infrastructuur ontbreken in die opsomming. Het boek spreekt desondanks uitvoerig over de aanleg en het onderhoud van vaarten, kanalen en

scheepvaartsluizen. De droge infrastructuur krijgt veel minder aandacht, maar mogelijk heeft die in Friesland in het verleden nooit een grote rol gespeeld.

G. J. Borger

R. Rommes, J. van der Spek, *Met hand en hart. Zeven eeuwen smedengilde en St. Eloyengasthuis in Utrecht 1304-2004* (Utrecht: SPOU, St. Eloyengasthuis, Het Utrechts archief, 2004, 159 blz., ISBN 90 4579 064 4).

Vanaf 1304, toen de Utrechtse gildenbrief werd opgesteld, waren de gilden in deze stad betrokken bij de samenstelling van het stadsbestuur. Ondanks deze macht is er relatief weinig onderzoek gedaan naar de Utrechtse gilden. Het is dan ook verheugend dat er nu een boek verschenen is over de lange geschiedenis van het Utrechtse smedengilde. Dit boek, geschreven door Ronald Rommes en Joost van der Spek, is getiteld *Met hand en hart* en verwijst daarmee zowel naar het ambacht als naar het gasthuis dat de gildenbroeders bezaten. Het laatste is bijzonder. Het St. Eloyengasthuis, genaamd naar de patroonheilige van de smeden, is het enige gasthuis in de Noordelijke Nederlanden dat is verbonden aan een ambachtsgilde. Des te meer reden om een monografie te wijden aan het smedengilde en zijn gasthuis.

Het boek geeft een goed overzicht van de ontwikkeling van het gildenwezen. In de Middeleeuwen waren de gilden betrokken bij de regulatie van het economische leven. Daarnaast vervulden ze een religieuze functie, door het meelopen van de gildenbroeders in processies en het laten doen van missen voor overleden broeders en zusters. Tevens nam men de zorg op zich voor ziek geworden vakgenoten. Na de Middeleeuwen verviel de religieuze functie. Het gildenwezen zag steeds meer toe op het werken volgens de regeltjes. Daarnaast bleef men hulp bieden aan zieke of gebrekkige leden. Eind achttiende eeuw waarde de revolutionaire geest door Europa. Vernieuwingen werden niet geschuwd en dat leidde in 1798 tot het formeel opheffen van het smedengilde. Het gilde transformeerde zich echter tot een burgersociëteit, die tot op de dag van vandaag bestaat. Deze sociëteit bleef zich in het begin bezighouden met kwaliteitscontrole en andere economische aangelegenheden die de smeden raakten, naast het beheer van het gasthuis. Naarmate de tijd verstreek, kwam de nadruk meer te liggen op de gezelligheid, door het samen kaarten, eten en het spelen op de kolfbaan, en op de liefdadigheid in de vorm van het gasthuis en de brooduitdelingen.

Waardevol aan het boek is de zeer lange tijd die beschreven wordt van het reilen en zeilen van het gilde. Verschillende tradities werden of worden nog steeds in stand gehouden. Zo wordt elk jaar stilgestaan bij de feestdag van Sint-Eligius. Een ander voorbeeld zijn de brooduitdelingen. Adriaan Willems van Dashorst bepaalde per testament in 1571 dat bezittingen van zijn broer Cornelis, een smid, ten goede moesten komen aan de armen. Men deed hiermee brooduitdelingen in de Buurkerk. Tot aan de jaren tachtig van de vorige eeuw hielden de regenten van het gasthuis vast aan de bepalingen in dit testament. Men werkte toen met broodbonnen, maar de meeste begunstigen gaven toen aan, dit als stigmatiserend en kwetsend te ervaren. (118) Besloten werd om met het verstrekken van brood te stoppen. Het geld dat dit opleverde, wordt echter nog steeds gestopt in de hulpverlening.

scheepvaartsluizen. De droge infrastructuur krijgt veel minder aandacht, maar mogelijk heeft die in Friesland in het verleden nooit een grote rol gespeeld.

G. J. Borger

R. Rommes, J. van der Spek, *Met hand en hart. Zeven eeuwen smedengilde en St. Eloyengasthuis in Utrecht 1304-2004* (Utrecht: SPOU, St. Eloyengasthuis, Het Utrechts archief, 2004, 159 blz., ISBN 90 4579 064 4).

Vanaf 1304, toen de Utrechtse gildenbrief werd opgesteld, waren de gilden in deze stad betrokken bij de samenstelling van het stadsbestuur. Ondanks deze macht is er relatief weinig onderzoek gedaan naar de Utrechtse gilden. Het is dan ook verheugend dat er nu een boek verschenen is over de lange geschiedenis van het Utrechtse smedengilde. Dit boek, geschreven door Ronald Rommes en Joost van der Spek, is getiteld *Met hand en hart* en verwijst daarmee zowel naar het ambacht als naar het gasthuis dat de gildenbroeders bezaten. Het laatste is bijzonder. Het St. Eloyengasthuis, genaamd naar de patroonheilige van de smeden, is het enige gasthuis in de Noordelijke Nederlanden dat is verbonden aan een ambachtsgilde. Des te meer reden om een monografie te wijden aan het smedengilde en zijn gasthuis.

Het boek geeft een goed overzicht van de ontwikkeling van het gildenwezen. In de Middeleeuwen waren de gilden betrokken bij de regulatie van het economische leven. Daarnaast vervulden ze een religieuze functie, door het meelopen van de gildenbroeders in processies en het laten doen van missen voor overleden broeders en zusters. Tevens nam men de zorg op zich voor ziek geworden vakgenoten. Na de Middeleeuwen verviel de religieuze functie. Het gildenwezen zag steeds meer toe op het werken volgens de regeltjes. Daarnaast bleef men hulp bieden aan zieke of gebrekkige leden. Eind achttiende eeuw waarde de revolutionaire geest door Europa. Vernieuwingen werden niet geschuwd en dat leidde in 1798 tot het formeel opheffen van het smedengilde. Het gilde transformeerde zich echter tot een burgersociëteit, die tot op de dag van vandaag bestaat. Deze sociëteit bleef zich in het begin bezighouden met kwaliteitscontrole en andere economische aangelegenheden die de smeden raakten, naast het beheer van het gasthuis. Naarmate de tijd verstreek, kwam de nadruk meer te liggen op de gezelligheid, door het samen kaarten, eten en het spelen op de kolfbaan, en op de liefdadigheid in de vorm van het gasthuis en de brooduitdelingen.

Waardevol aan het boek is de zeer lange tijd die beschreven wordt van het reilen en zeilen van het gilde. Verschillende tradities werden of worden nog steeds in stand gehouden. Zo wordt elk jaar stilgestaan bij de feestdag van Sint-Eligius. Een ander voorbeeld zijn de brooduitdelingen. Adriaan Willems van Dashorst bepaalde per testament in 1571 dat bezittingen van zijn broer Cornelis, een smid, ten goede moesten komen aan de armen. Men deed hiermee brooduitdelingen in de Buurkerk. Tot aan de jaren tachtig van de vorige eeuw hielden de regenten van het gasthuis vast aan de bepalingen in dit testament. Men werkte toen met broodbonnen, maar de meeste begunstigen gaven toen aan, dit als stigmatiserend en kwetsend te ervaren. (118) Besloten werd om met het verstrekken van brood te stoppen. Het geld dat dit opleverde, wordt echter nog steeds gestopt in de hulpverlening.